

The trend towards drug use among high school students (Case Study: Marivan High Schools)

Eghbal valadbaigi,¹ Issa nickbakht,² Amir lashkari³

اقبال ولدبیگی،* عیسی نیک بخت،** امیر لشکری***

Introduction: The problem of drug-related crimes is one of the most complex challenges that Iran's society is facing now. Increased drug crimes in this country is causing a growing awareness that Iran is faced with a major social problem. Estimates based on UN reports show that 1.5 to 2 percent (about 3.1 million) of the population, have a serious problem with drug abuse. In Iran, about 80 thousand prisoners, i.e. more than half of the prison population are related to drugs crimes. Available information indicates that drug use among adolescents and young people has increased dramatically. However, information about the size and extent of drug abuse in Iran is not so clear.

Various internal and external studies show that juvenile adolescnes and adolescence especially in high school period, is one of the most sensitive ages with high tendency to drugs abuse and

مقدمه: با در نظر گرفتن اینکه نوجوانی دوره‌ای حساس و پر خطر در روی آوردن افراد به مصرف مواد مخدر و اعتیاد می‌باشد و از سوی دیگر، با پذیرفتن اصلاح نگرش افراد نسبت به مواد مخدر به‌عنوان یک روش مؤثر در پیشگیری از اعتیاد، می‌توان این فرضیه را مطرح کرد که اصلاح نگرش نوجوانان به مواد مخدر می‌تواند در پیشگیری از اعتیاد در سطح جامعه، کارآمد باشد. اما قبل از اصلاح نگرش نوجوانان نسبت به اعتیاد، شناخت وضعیت نگرش آنان اهمیت فراوانی دارد. مطالعه حاضر نیز در همین راستا، به بررسی وضعیت گرایش دانش آموزان دبیرستانی شهر مریوان به اعتیاد می‌پردازد.

روش: پژوهش حاضر، از نوع پیمایشی و مقطعی است که با استفاده از تکنیک پرسشنامه به انجام رسیده است. جامعه آماری این پژوهش، دانش آموزان مدارس دبیرستانیهای دولتی شهر مریوان بوده‌اند که از بین آنها،

* کارشناسی ارشد مددکاری اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، (نویسنده مسئول)
<eghbalvalad@yahoo.com>

** دانشجوی کارشناسی ارشد مددکاری اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی
*** کارشناسی ارشد روان‌شناسی بالینی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رودهن

1. M.A in major in social work,
<eghbalvalad@yahoo.com>

2. M.A in major in social work

3. M.A in major in clinical psychology

Drug use growth is increasing in this age range. So that, according to available statistics, more than 30 thousand addicts students lives in the country. According to "drug use Epidemiology program" in 2011, the amount of drug use in the age group 15 to 19 years, equivalent to 13.56% of the total population of drug addicts in the country. Due to the fact that most of the students are members of this age group, the figure is very high and dangerous. The theoretical framework of this study, is Hirsch's social bonding theory. According to this theory, human nature niether is based neither on morality nor on its opponent (the immoral), so here is a definite possibility of deviance; and develop of conformity is that to be roots. Hirschi believes that the basic concept of control theory, the union of the community. This combination of four components: adherence to official figures, commitment to conventional behavior, involvement in conventional behavior and belief in norms. When social binding is weak, deviant behavior is more likely. Considering that the adolescence is a critical period of high-risk drug use and addiction in people, and accepting the Changing attitude toward the drug as an effective method in the prevention of addiction,

۳۸۵ نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای در سه پایه اول، دوم و سوم متوسطه، انتخاب شده و بین آنها پرسشنامه توزیع شده است که در نهایت پس از کنار گذاشتن پرسشنامه‌های مخدوش، ۳۶۷ پرسشنامه مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: براساس یافته‌های توصیفی پژوهش، ۶۰/۳۵٪ دانش‌آموزان مورد مطالعه، پسر و ۳۹/۶۵٪ دختر بوده‌اند. ۳۶/۵٪ دانش‌آموزان در مقطع اول متوسطه، ۳۳/۵٪ در مقطع دوم متوسطه و ۳۰٪ در مقطع سوم متوسطه مشغول به تحصیل بوده‌اند. بر مبنای یافته‌های تحلیلی پژوهش، همبستگی بین متغیرهای «تعهد» و گرایش به مصرف مواد مخدر در بین دانش‌آموزان، پس از کنترل سایر متغیرهای مستقل (پیوستگی، درگیر بودن و باور) از (۰/۴۷۱-) به (۰/۳۹۴-) کاهش یافته است. همچنین همبستگی متغیرهای «درگیر بودن» پس از کنترل سایر متغیرهای مستقل (تعهد، پیوستگی و باور) از (۰/۱۳۹-) به (۰/۱۱۸-) کاهش یافت. میزان همبستگی تفکیکی بین متغیرهای باور و پیوستگی با متغیر وابسته پژوهش (گرایش به مصرف مواد مخدر) به ترتیب ۰/۰۹۷- و ۰/۰۷۶- بود. در ضمن، نتایج تحلیل رگرسیون چندمتغیره نشان داد که همبستگی چندگانه چهار متغیر مورد بررسی در این تحقیق (تعهد، درگیر بودن، پیوستگی و باور)، با گرایش به مصرف مواد مخدر ۰/۵۳۲ بوده است ($R = ۰/۵۳۲$). مقدار ضریب تعیین تعدیل‌شده ($R^2 Adj$) نشان داد

we can hypothesize that the modifying attitude to drugs can efficiently prevent addiction throughout the community. But recognizing their attitude, to correct their attitude towards addiction is very important. This study is also in this context, explores the status of high school student's tendency toward addiction in Marivan city. In fact, this study seeks to answer the question, that how high school students in Marivan see the addiction?

Method: The study is an cross-sectional survey using the questionnaire technique. The population of this research is students of public high schools in Marivan city in the academic year 91-90. The unit is an individual student. The number of high school students in Marivan in this academic year, were 4023 students, among them 2428 were boys and 1595 girls. Sample size of this study includes 367 number of high school students, randomized via cluster sampling in the first, second and third grade. And questionnaires distributed among them that eventually, after dropping distorted questionnaires, 367 questionnaires were analyzed.

Findings: Based on the descriptive findings, 60.35% of students are male and 39.65 percent are girls. 33.5 percent

که ۲۸/۱٪ از نوسانات در گرایش به مصرف مواد مخدر توسط متغیرهای تعهد، درگیر بودن، پیوستگی و باور قابل پیش‌بینی است. همچنین معناداری مقدار آزمون $F(13/611)$ در سطح خطای کوچکتر از ۰/۰۰۱، دلالت بر برآزش مدل رگرسیونی داشت.

بحث: یافته‌های پژوهش حاضر، بنیادها و فرضیات اساسی نظریه پیوند اجتماعی-هیروشی را تأیید می‌کنند. بدین ترتیب که مؤلفه‌های «تعهد»، «پیوستگی»، «باور» و «درگیر بودن» روی بزهکاری و انحراف (گرایش به مصرف مواد مخدر در پژوهش حاضر) تأثیر گذاشته و با آن رابطه معکوس دارند. به طوری که سطوح بالای تعهد، پیوستگی، درگیر بودن و باور سبب کاهش میزان گرایش به بزهکاری، گرایش به مصرف مواد مخدر در پژوهش حاضر، می‌گردد.

کلیدواژه‌ها: باور، پیوستگی، تعهد، درگیر بودن، گرایش به مصرف مواد مخدر

تاریخ دریافت: ۹۵/۷/۱۷

تاریخ پذیرش: ۹۵/۱۲/۱۸

مقدمه

مصرف مواد مخدر و وابستگی به آن پدیده‌ای مزمن و عود کننده است که صدمه‌های جدی جسمانی، مالی، خانوادگی و اجتماعی همراه است.

studying at the first year high school, 30 percent in second high school and of 33.5 per cent had been studying in third year high school. Multivariate regression analysis showed that multiple correlation of four study variables (commitment, involvement, association and belief), with a tendency to drug use is 0.532 ($0.532 = R$). The coefficient of determination (R^2) shows that 31.7 percent of the fluctuations in trends in drug use tendency is predictable by, commitment, involvement, association and belief variables.

In addition, value of test F (13.661) and the significance level (0.000) shows that the model is significant at 0.99%. Based on the analytical results, the correlation between the variables of "commitment" and tend to drugs use among students is without controlling for other variables, i.e. the zero-order correlation, (-0.471), that after controlling for other independent variables (continuity, involved and believe) declined to (-0.394). Also correlation "being involved" and tendency toward drug use among students, without controlling for other variables, the correlation is zero (-0.139) that after controlling for other independent variables (commitment, consistency and belief) declined to (-0.118). The partial

کشور ایران به سبب هم‌جواری و داشتن طولانی‌ترین مرز مشترک با دو کشور تولیدکننده مواد مخدر (یعنی افغانستان و پاکستان) پیوسته در معرض تهدید سوء مصرف مواد مخدر بوده است، به طوری که بر اساس گزارشی در سال ۱۳۸۵، بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، بیش از ۳ میلیون نفر در ارتباط با جرایم مواد مخدر دستگیر شده‌اند (علی‌وردی‌نیا، ۱۳۸۵) و بر اساس گزارشی در سال ۱۳۹۳ به نقل از معاونت وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، این میزان به بیش از ۷ میلیون نفر (از مجموع ۱۶ میلیون بازداشتی) رسیده است که اگر آن را در کنار آمار ۱۹ درصدی بازداشت‌شدگانی قرار دهیم که به‌طور غیرمستقیم با مواد مخدر ارتباط داشته‌اند (یعنی بیش از ۳ میلیون نفر) (گزارش ۱۳۹۳/۱۰/۲۵ روزنامه جام‌جم)؛ این روند سریع کشفیات، گستردگی این پدیده در جامعه ایران را بیشتر آشکار می‌کند. محققان ایرانی

correlation between belief and variables consistency with the dependent variable (the tendency to drug use), was respectively, -0.097 and 0.076.

Discussion: The findings of this study, confirms the foundations and underlying assumptions Hirsch social bonding theory. Thus, the components of “commitment”, “consistency”, “believe” and “involvement” are affecting on delinquency and deviation (the tendency to consume drugs in this study) are inversely correlated to it. The greater the amount of commitment, involvement, association and belief among students is more, it can be expected that their tendency to drug use be at lower levels. In general, 78.2 percent of the students have a weak tendency toward drug use, 16.6 percent have modest and 5.2 percent of highest tendency to drug use. In fact, high levels of commitment, consistency, involvement and belief can reduce the tendency toward delinquency, i.e. tendency toward drug use of current study.

Keywords: Tendency toward drug abuse, Association, Commitment, Involvement, Belief

اعتیاد را به‌عنوان یک مشکل فردی و اجتماعی، بسیار مهم‌تر از سایر رفتارهای پرخطر در نظر می‌گیرند (پورااحسان و همکاران، ۲۰۱۶). مسئله تخلفات مرتبط با مواد مخدر، یکی از پیچیده‌ترین چالش‌هایی است که در حال حاضر جامعه ایران با آن مواجه است. افزایش تخلفات مواد مخدر در ایران باعث این آگاهی فزاینده شده است که ایران با یک مسئله اجتماعی عمده مواجه می‌باشد. تخمین‌های مبتنی بر گزارش‌های سازمان ملل نشان می‌دهد که ۱/۵ تا ۲٪ (حدود ۱/۳ میلیون نفر) از جمعیت ایران، مشکل جدی با سوءمصرف مواد مخدر دارند. در ایران حدود ۸۰ هزار زندانی مرتبط با مواد مخدر وجود دارد؛ یعنی بیش از نیمی از جمعیت زندانیان (پورااحسان و همکاران، ۲۰۱۶).

درمان اعتیاد و شکستن چرخه معیوب آن گران و دشوار است و سیستم درمانی جامعی با رویکردهای

مختلف دارودرمانی، روان‌درمانی، بازپروری و بازتوانی را می‌طلبد. تأکید افراطی بر یکی از جنبه‌ها و رها کردن سایر موارد با شکست درمان و عود بالا همراه است؛ زیرا حتی مؤثرترین درمانها نیز عود بالایی داشته‌اند. در چنین شرایطی به‌طور منطقی پیشگیری جایگزین درمان می‌شود. فرض بر این است که جلوگیری از مبتلاشدن افراد به سوءمصرف مواد مخدر آسان‌تر از درمان این اختلال است (بتوین و بتوین، ۱۹۹۷؛ نقل از جزایری و همکاران، ۱۳۸۲). هدف از پیشگیری به تأخیر انداختن یا جلوگیری از شروع مصرف مواد مخدر در جامعه است (هنسن، ۱۹۹۹). پیشگیری از ابتلای افراد جامعه به سوءمصرف مواد مخدر به معنای جلوگیری از تحمل هزینه‌های سنگین به اجتماع، ابتلای افراد به ایدز و بیماریهای دیگر، کاهش بازدهی در محیط کار، وقوع جرم و جنایت و در معرض خطر قرار گرفتن نسل بعدی است.

اطلاعات موجود نشان می‌دهد که مصرف مواد مخدر در میان نوجوانان و جوانان افزایش چشمگیری یافته است (سراجزاده و همکاران، ۲۰۱۴). با این حال اطلاعات درباره حجم و گستره مصرف مواد مخدر در ایران چندان روشن نیست (خواجه دولایی و همکاران، ۲۰۱۳). از نظر اکثر افرادی که با نوجوانان کار می‌کنند مهم‌ترین خطری که این گروه را تهدید می‌کند این است که آنها در پاسخ به قرارگرفتن مکرر در موقعیتهای نامناسب از جمله تک سرپرست بودن (اکبری و همکاران، ۱۳۹۳) احساس بیگانگی و شکست تحصیلی (سراجزاده، ۲۰۱۴) روان‌نژندی و شخیصت‌پذیرا (رحیمیان بوگار و همکاران، ۲۰۱۴)، ضعف اعتماد به نفس، احساس تنهایی، ناآگاهی از ضررهای مصرف مواد مخدر یا نگرش مثبت به آن (خواجه دالویی، ۲۰۱۳) احساس ناامنی، فشار، تعارض با والدین

یا مشکلات زندگی روزمره به مواد مخدر پناه ببرند. سوء مصرف مواد مخدر در بسیاری از افراد، از سنین دبیرستان آغاز می‌شود؛ بنابراین یکی از مهم‌ترین راههای کاهش مصرف مواد مخدر در بزرگسالی، کنترل آن در نوجوانی است (وایت، ۲۰۰۴؛ نقل از رحیمی موقر و سهیمی ایزدیان، ۱۳۸۴).

مطالعات خارجی و داخلی مختلف بیانگر این است که دوران نوجوانی و به‌ویژه دوران حضور نوجوانان در دبیرستان، یکی از حساس‌ترین مقاطع در گرایش به مصرف مواد مخدر است و مصرف مواد مخدر رشد روزافزونی در این بازه سنی دارد (بروکس روسل^۱ و همکاران، ۲۰۱۳؛ لی^۲ و همکاران، ۲۰۰۵؛ عبدالکریم^۳ و همکاران، ۲۰۰۵؛ دراپلا^۴، ۲۰۰۶؛ ژاویتز^۵ و شوآل^۶، ۱۹۸۴؛ تری مک‌الراس^۷ و همکاران، ۲۰۰۹؛ کولیس^۸ و همکاران، ۲۰۰۲؛ اوسترلو^۹ و همکاران، ۲۰۱۲؛ شاپر مارشال^{۱۰} و همکاران، ۲۰۰۷؛ یوسف^{۱۱} و همکاران، ۲۰۱۴؛ وایت^{۱۲}، ۲۰۰۴؛ هیل^{۱۳} و همکاران، ۲۰۰۰؛ رحیمی موقر و سهیمی ایزدیان، ۱۳۸۵؛ نجفی و همکاران، ۱۳۸۳؛ اصلی نژاد و همکاران، ۱۳۸۳؛ صدیق سروستانی، ۱۳۸۲؛ علیوردی‌نیا و همکاران، ۱۳۸۷؛ جزایری و همکاران، ۱۳۸۲؛ ریاحی و همکاران، ۱۳۸۸). براساس آمارهای موجود، بیش از ۳۰ هزار دانش‌آموز معتاد در کشور وجود دارد. همچنین براساس «طرح شیوع‌شناسی مصرف مواد مخدر» که در سال ۱۳۹۰ انجام شده است، میزان مصرف مواد مخدر در گروه سنی ۱۵ تا ۱۹ سال، معادل ۱۳/۵۶٪ کل جمعیت معتادان مواد مخدر در کل کشور بوده است (ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۱۳۹۰). با توجه به این که بیشتر اعضای این گروه سنی را دانش‌آموزان تشکیل

1. Brooks-Russell
4. Drapela
7. Terry-McElrath
10. Sharpe Marsal
13. Hibell

2. Lee
5. Javetz
8. Kulis
11. Yusoff

3. Abdulkarim
6. Shuval
9. Oesterle
12. White

می‌دهند، می‌توان این آمار را بسیار بالا و خطرناک دانست. به‌طورکلی، با در نظر گرفتن این که نوجوانی دوره‌ای حساس و پُرخطر در روی آوردن افراد به مصرف مواد مخدر و اعتیاد است و از سوی دیگر، با پذیرفتن اصلاح نگرش افراد نسبت به مواد مخدر به‌عنوان یک روش مؤثر در پیشگیری از اعتیاد، می‌توان این فرضیه را مطرح کرد که اصلاح نگرش نوجوانان به مواد مخدر می‌تواند در پیشگیری از اعتیاد در سطح جامعه، کارآمد باشد (جزایری و همکاران، ۱۳۸۲)؛ اما قبل از اصلاح نگرش نوجوانان نسبت به اعتیاد، شناخت وضعیت نگرش آنان اهمیت فراوانی دارد. مطالعه حاضر نیز در همین راستا، به بررسی وضعیت گرایش دانش‌آموزان دبیرستانی شهر مریوان به اعتیاد پرداخته و به دنبال پاسخگویی به این سوال است، که نگرش دانش‌آموزان دبیرستانی شهر مریوان نسبت به اعتیاد به چه صورتی است؟

چارچوب نظری پژوهش: پیوند اجتماعی هیرشی

چارچوب نظری پژوهش حاضر، نظریه پیوند اجتماعی هیرشی^۱ می‌باشد. بر اساس این نظریه، ذات بشری نه متکی بر اخلاق و نه غیر آن (ضد اخلاق) است؛ بنابراین در اینجا امکان کج‌روی قطعی است؛ و ایجاد هم‌نوایی است که باید ریشه‌یابی شود (صدیق سروستانی، ۱۳۷۲؛ نقل از محسنی تبریزی و صفری شالی، ۱۳۸۵). هیرشی که مهم‌ترین پایه‌گذار این نظریه است موضوع پیوند اجتماعی را مطرح می‌سازد. او بر این اعتقاد است که گرفتاری زمانی واقع می‌شود که پیوند میان فرد و جامعه ضعیف باشد یا گسسته شود (هیرشی، ۱۹۶۹؛ نقل از ممتاز، ۱۳۸۶). وی در پاسخ به این پرسش که چرا مردم از قوانین

1. Hirschi

پیروی می‌کنند و مرتکب انحراف نمی‌شوند، به سراغ عوامل اجتماعی مانند ساختارهای خانواده، آموزش و گروه‌های همالان می‌رود (ویلیامز، ۱۳۸۳؛ نقل از علیوردی و همکاران، ۱۳۸۷). هیرشی معتقد است که بزهکاری وقتی اتفاق می‌افتد که قیود فرد نسبت به اجتماع ضعیف شود یا به کلی از بین برود. وی در کتاب «قیود اجتماعی» نظریه پیوند اجتماعی را مطرح کرده و آن را آزموده است. وی فرد بزهکار را شخصی می‌داند که با قیود اجتماعی بیگانه است و به عقیده وی، وقتی بزه اتفاق می‌افتد که فرد نسبت به قید و بندهای اجتماعی کم‌اعتنا یا بی‌اعتنا باشد. مفهوم اساسی نظریه هیرشی، پیوند فرد با جامعه است. این پیوند چهار مؤلفه دارد: تقید به اشخاص رسمی، تعهد به رفتار متعارف، مشغولیت به رفتارهای متعارف و اعتقاد به هنجارهای متعارف. به عبارت دیگر هیرشی چهار نوع علقه اجتماعی را تشخیص می‌دهد و تحلیل می‌کند.

الف: وابستگی: حساسیتی است که شخص نسبت به عقاید دیگران درباره خود نشان می‌دهد. وابستگی در حقیقت نوعی قید و بند اخلاقی است که فرد را ملزم به رعایت معیارهای اجتماعی می‌کند. این وابستگی را هیرشی هم‌پایه وجدان و یا من برتر می‌داند، مانند وابستگی فرزندان به والدین، اقوام نزدیک، دوستان و معلمان.

ب: تعهد: میزان مخاطره‌ای است که فرد در تخلف از رفتارهای قراردادی اجتماعی درک می‌کند. بدین معنا فردی که خود را به قیود اجتماعی متعهد می‌داند از قبول این مخاطرات پرهیز می‌کند. اگر وابستگی را هم‌پایه وجدان بدانیم، تعهد هم‌پایه عقل سلیم یا «خود» است؛ مانند تعهد به پیروی از دستورات مذهبی یا حفظ شئون خانوادگی، ملی و...

ج: درگیر بودن: میزان مشغولیت فرد به فعالیتهای گوناگون است که باعث

می‌شود برای کار خلاف وقت نداشته باشد؛ مانند درگیر شدن در سرگرمیهای مدرسه و خانه، اشتغال به فعالیتهای فوق برنامه، سرگرمیهای خاص، عضویت در باشگاههای ورزشی و انجمنهای ادبی، فرهنگی و علمی.

د: باورها: میزان اعتباری است که فرد برای معیارهای قراردادی اجتماع قائل است و باعث می‌شود درحالی که می‌تواند طبق میل خود از آنها تخلف کند، پایبند به آنها باقی بماند، مانند باور به نیکوکاری، باور به حسن شهرت در بین خانواده و همالان، باور به محرمات و مردم‌آزاری (مشکانی و مشکانی، ۱۳۸۱).

هنگامی تقید اجتماعی ضعیف می‌شود، احتمال بزهکاری و رفتار منحرفانه بیشتر است. «تعریف»، مفهومی اساسی در نظریه هیرشی است. منظور هیرشی از تعریف، احساسی است که ما به دیگران داریم. اگر ما پیوندهای نزدیکی با آنها داشته باشیم، احتمال بیشتری هست که نسبت به آنچه که آنها درباره رفتار ما فکر می‌کنند مراقب باشیم. کنترل بزهکاری با تقیدی پیوند می‌خورد که جوانان نسبت به والدینشان دارند اما هیرشی تأکید می‌کند که تعلق به همسالان نیز بزهکاری را کنترل می‌کند. مطالعات زیادی دیدگاه هیرشی را در بررسی انحرافات اجتماعی مختلف به کار گرفته‌اند (هگین و توکسبوری، ۲۰۰۶؛ نقل از احمدی و همکاران، ۱۳۸۸).

به‌طورکلی، براساس نظریه پیوند اجتماعی می‌توان گفت که بزهکاری و جرم هنگامی رخ می‌دهد که افرادی با دو گزینه درست و نادرست مواجه می‌شوند و گزینه نادرست را برمی‌گزینند. این افراد باور دارند که منافع حاصل از بزه بر لطمات ناشی از آن می‌چربد و لذا تصمیم بر بزه می‌گیرند. بر اساس این نظریه می‌توان نتیجه گرفت که هر قدر احتمال کشف و مجازات تخلف بیشتر باشد،

تخلف کمتر است. این فرآیند در دو قالب کترلی غیرمستقیم و مستقیم نمود پیدا می‌کند. کنترل غیرمستقیم زمانی است که جامعه دارای همبستگی اجتماعی قوی است و فرد احساس تعلق قوی به جامعه دارد و نسبت به جامعه احساس دین می‌کند. کنترل مستقیم زمانی است که نهادهای رسمی مانند پلیس، متخلف را از طریق تنبیه یا جریمه وادار به هم‌نوایی می‌کند (کوزر و روزنبرگ، ۱۳۸۷). هیرشی معتقد است که اعتقاد افراد به اعتبار اخلاقی نظام هنجارهای اجتماعی و رعایت قوانین و مقررات نیز موجب احساس وظیفه اخلاقی نسبت به دیگران می‌شود و ضعف چنین اعتقادی راه را برای کجرفتاری هموار می‌کند (هیرشی، ۱۹۶۹). به باور هیرشی مفهوم اساسی نظریه کنترل، پیوند فرد به جامعه است. این پیوند چهار مؤلفه دارد: تقید به اشخاص رسمی، تعهد به رفتار متعارف، مشغولیت به رفتارهای متعارف و اعتقاد به هنجارهای متعارف. هنگامی تقید اجتماعی ضعیف می‌شود، احتمال رفتار منحرفانه بیشتر است.

روش

روش پژوهش حاضر، از نوع پیمایشی و مقطعی است که با استفاده از تکنیک پرسشنامه به انجام رسیده است. جامعه آماری این پژوهش، دانش‌آموزان مدارس دبیرستانهای دولتی شهر مریوان در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ بوده‌اند. تعداد دانش‌آموزان دبیرستانی شهر مریوان در این سال تحصیلی، ۴۰۲۳ نفر بوده‌اند که در این میان ۲۴۲۸ پسر و ۱۵۹۵ نفر دختر بوده‌اند. حجم نمونه با استفاده از روش کوکران ۳۵۰ نفر تعیین گردید که با توجه به طولانی بودن پرسشنامه و افزایش احتمال دریافت پرسشنامه‌های مخدوش، ۳۸۵ نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای در سه پایه اول، دوم و سوم متوسطه، انتخاب شده و بین آنها پرسشنامه

توزیع شده است که در نهایت پس از کنار گذاشتن پرسشنامه‌های مخدوش، ۳۶۷ پرسشنامه مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. واحد تحلیل در این پژوهش، فرد دانش‌آموز بوده است. به منظور آزمون همبستگی و پیش‌بینی تأثیر متغیرها، از روش‌های رگرسیون خطی چندمتغیره و تحلیل مسیر در نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. در ضمن، در این پژوهش متغیر گرایش به مواد مخدر با سه بعد شناختی (۹ گویه)، عاطفی (۱۱ گویه) و رفتاری (۱۲ گویه) سنجیده شده است. متغیرهای مستقل پژوهش حاضر شامل چهار متغیر «تعهد» (۱۳ گویه)، «درگیر بودن» (۱۰ گویه)، «پیوستگی» (۱۵ گویه) و «باور» (۹ گویه) هستند که تأثیر آنها بر گرایش به مصرف مواد مخدر به‌عنوان متغیر وابسته بررسی شده است. شاخص‌سازی مفاهیم بر مبنای پژوهش علی‌رودی‌نیا و همکاران (۱۳۸۷) صورت گرفته است. پایایی مقیاسها نیز به روش آلفای کرونباخ برآورد شده است که مقدار تمامی آنها بالاتر از حد نصاب ۰/۷۰ بوده که دلالت بر پایایی مقیاسها و سازگاری درونی گویه‌های هر یک دارد.

جدول (۱) ضرایب آلفای کرونباخ برای مقیاسهای تحقیق

ردیف	مقیاسها	تعداد گویه‌ها	α
۱	تعهد	۱۳	۰/۷۳
۲	درگیر بودن	۱۰	۰/۸۱
۳	پیوستگی	۱۵	۰/۷۹
۴	باور	۹	۰/۶۸
۵	گرایش به مصرف مواد مخدر	۳۲	۰/۷۸

یافته‌ها

یافته‌های توصیفی تحقیق

براساس یافته‌های توصیفی پژوهش، ۶۰/۳۵٪ دانش‌آموزان مورد مطالعه، پسر و ۳۹/۶۵٪ دختر بوده‌اند. ۳۶/۵٪ دانش‌آموزان در مقطع اول متوسطه، ۳۳/۵٪ در مقطع دوم متوسطه و ۳۰٪ در مقطع سوم متوسطه مشغول به تحصیل بوده‌اند. از لحاظ پایگاه اجتماعی-اقتصادی، ۳۵/۹٪ دانش‌آموزان متعلق به طبقه «پایین»، ۲۷/۳٪ طبقه «متوسط رو به پایین»، ۲۲/۲٪ طبقه «متوسط»، ۱۰/۳٪ طبقه «متوسط رو به بالا» و ۴/۳٪ طبقه «بالا» بوده‌اند.

جدول (۲) جدول توصیفی جمعیت مورد مطالعه

		جنس	
		دختر ۳۹/۶	پسر ۶۰/۴
		تحصیلات	
		مقطع سوم متوسطه ۰/۳۰	مقطع دوم متوسطه ۳۳/۵
		پایگاه اجتماعی-اقتصادی	
متوسط رو به بالا ۱۰/۳	متوسط ۲۲/۲	متوسط رو به پایین ۲۷/۳	پایین ۳۵/۹
		بالا ۴/۳	

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

توصیف متغیر وابسته گرایش به مصرف مواد مخدر در بعد شناختی، بیشتر دانش‌آموزان مورد بررسی (۷۸/۷٪) گرایش ضعیف، ۱۳/۹٪ گرایش متوسط و ۷/۴٪ گرایش قوی نسبت به مصرف مواد مخدر داشته‌اند. همچنین میزان گرایش دانش‌آموزان در بعد عاطفی، نسبت به مصرف مواد مخدر بدین صورت بوده است که ۷۳/۸٪ دانش‌آموزان گرایش ضعیف، ۱۸/۳٪ گرایش متوسط و ۷/۹٪ هم گرایش قوی نسبت به مصرف مواد مخدر داشته‌اند. در بعد

رفتاری، ۷۹/۶٪ دانش‌آموزان دارای گرایش ضعیف، ۱۵/۸٪ گرایش متوسط و ۴/۶٪ دارای گرایش قوی نسبت به مصرف مواد مخدر بوده‌اند (جدول ۲).

جدول (۳) توزیع نسبی دانش‌آموزان برحسب گرایش به مصرف مواد مخدر

کل گرایش		بعد رفتاری		بعد عاطفی		بعد شناختی		گرایش به مصرف مواد مخدر
%	f	%	f	%	f	%	f	
۷۸/۲	۲۸۷	۷۹/۶	۲۹۲	۷۳/۸	۲۷۱	۷۸/۷	۲۸۹	ضعیف
۱۶/۶	۶۱	۱۵/۸	۵۸	۱۸/۳	۶۷	۱۳/۹	۵۱	متوسط
۵/۲	۱۹	۴/۶	۱۷	۷/۹	۲۹	۷/۴	۲۷	قوی
۱۰۰	۳۶۷	۱۰۰	۳۶۷	۱۰۰	۳۶۷	۱۰۰	۳۶۷	N

پیش‌بینی‌های گرایش به مصرف مواد مخدر

جدول (۳) خلاصه مدل رگرسیون چندمتغیره و نتایج تحلیل رگرسیونی گرایش به مصرف مواد مخدر در بین دانش‌آموزان مورد بررسی را نشان می‌دهد. طبق نتایج این جدول، همبستگی چندگانه چهار متغیر مورد بررسی در این تحقیق (تعهد، درگیر بودن، پیوستگی و باور)، با گرایش به مصرف مواد مخدر ۰/۵۳۲ است ($R=0.532$). ضریب تعیین (R^2) نشان می‌دهد که ۱/۲۸٪ از نوسانات در گرایش به مصرف مواد مخدر توسط متغیرهای تعهد، درگیر بودن، پیوستگی و باور قابل پیش‌بینی است. همچنین مقدار آزمون F (۱۳/۶۶۱) و سطح معناداری آن (<0.001) نشان می‌دهد که مدل رگرسیونی از برآزش کافی برخوردار است.

جدول (۴) ضرایب تأثیر مدل تبیین‌کننده عوامل مؤثر بر گرایش دانش‌آموزان به مصرف مواد مخدر

متغیر	B	β	t	p	همبستگی		
					مرتب‌به صفر	تفکیکی	نیمه تفکیکی
تعهد	-۱/۳۸۹	-۰/۴۳۷	-۷/۳۲۴	۰/۰۰۱	-۰/۴۷۱	-۰/۳۹۴	-۰/۳۲۵
درگیر بودن	-۰/۷۷۲	-۰/۲۴۳	-۴/۱۳۲	۰/۰۰۲	-۰/۱۳۹	-۰/۱۱۸	-۰/۱۱۳
پیوستگی	-۰/۵۱۷	-۰/۱۸۹	-۲/۳۴۷	۰/۰۰۳	-۰/۱۱۷	-۰/۰۷۶	-۰/۰۶۰
$p < ۰/۰۰۱$ $F = ۱۳/۶۶۱$ $R^2_{Adj} = ۰/۲۸۱$ $R = ۰/۵۳۲$							

یافته‌های جدول (۳) نشان داد از بین چهار متغیر وارد شده در مدل رگرسیونی، هر چهار متغیر معنادار بوده‌اند. ضریب تأثیر غیراستاندارد (B) حاکی از آن است که به ازای هر یک واحد افزایش در واریانس متغیرهای مستقل، چند واحد بر متغیر وابسته افزوده می‌شود یا از آن کاسته می‌شود. بر این اساس می‌توان گفت که به ازای یک واحد افزایش در واریانس «تعهد»، می‌توان انتظار داشت که مقدار گرایش به مصرف مواد مخدر ۱/۳۸۹ واحد؛ به ازای یک واحد افزایش در واریانس درگیر بودن، مقدار گرایش به مصرف مواد مخدر ۰/۷۷۲ واحد و به ازای یک واحد افزایش در واریانس پیوستگی، مقدار گرایش به مصرف مواد مخدر ۰/۵۱۷ واحد و به ازای یک واحد افزایش در واریانس باور، میزان گرایش به مصرف مواد مخدر ۰/۶۰۴ واحد کاهش یابد.

از مقایسه ضرایب رگرسیونی استاندارد بتا (Beta) مشخص می‌شود که متغیر تعهد با ضریب تأثیر رگرسیونی ($\beta = -۰/۴۳۷$) متغیری است که در بین سایر متغیرهای مستقل بهتر می‌تواند تغییرات متغیر وابسته (گرایش به مصرف مواد مخدر) را تبیین کند؛ بنابراین، می‌توان پیش‌بینی کرد که هر چه دانش‌آموزان

سطح بالاتری از تعهد را دارا باشند، گرایش آنان به مصرف مواد مخدر کمتر است. در مرتبه دوم تأثیرگذاری، متغیر درگیر بودن قرار دارد که با دارا بودن $(\beta = -0/243)$ نشان می‌دهد می‌توان پیش‌بینی نمود که هر چه دانش‌آموزان سطح بالاتری از «درگیر بودن» را دارا باشند، گرایش کمتری نسبت به مصرف مواد مخدر خواهند داشت. متغیر «باور» با دارا بودن $(\beta = -0/219)$ در مرتبه سوم تأثیرگذاری بر متغیر وابسته (گرایش به مصرف مواد مخدر) قرار دارد. این امر نشانگر این است که هر چه دانش‌آموزان سطح بالاتری از «باور» را دارا باشند، گرایش کمتری نسبت به مصرف مواد مخدر خواهند داشت. در نهایت، متغیر «پیوستگی» با دارا بودن $(\beta = -0/189)$ بر متغیر وابسته (گرایش به مصرف مواد مخدر) تأثیر دارد. بدین معنا که هر چه دانش‌آموزان سطح بالاتری از متغیر «پیوستگی» را داشته باشند، می‌توان انتظار داشت که گرایش پایین‌تری نسبت به مصرف مواد مخدر داشته باشند. به‌طورکلی میزان تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته (گرایش به مصرف مواد مخدر) برحسب مقدار بتا تعهد $-0/437$ ، درگیر بودن $(-0/243)$ ، باور $(-0/219)$ و پیوستگی $(-0/189)$ بر متغیر وابسته (گرایش به مصرف مواد مخدر) تأثیر داشته‌اند.

بر مبنای یافته‌های تحلیلی پژوهش، همبستگی بین متغیرهای «تعهد» و گرایش به مصرف مواد مخدر در بین دانش‌آموزان، بدون کنترل سایر متغیرها یعنی همبستگی مرتبه صفر $(-0/471)$ بوده است که پس از کنترل سایر متغیرهای مستقل (پیوستگی، درگیر بودن و باور) به $(-0/394)$ کاهش یافته است. همچنین همبستگی متغیرهای «درگیر بودن» و گرایش به مصرف مواد مخدر در بین دانش‌آموزان، بدون کنترل سایر متغیرها یعنی همبستگی مرتبه صفر $(-0/139)$ بوده است که پس از کنترل سایر متغیرهای مستقل (تعهد، پیوستگی و باور)

به (۰/۱۱۸-) کاهش یافته است. میزان همبستگی تفکیکی بین متغیرهای باور و پیوستگی با متغیر وابسته پژوهش (گرایش به مصرف مواد مخدر) به ترتیب ۰/۰۹۷- و ۰/۰۷۶- بوده است.

تحلیل مسیر عوامل مؤثر بر گرایش دانش‌آموزان دبیرستانی به مصرف مواد مخدر
 جدول (۴) اثرات مستقیم، غیرمستقیم و اثرات کل متغیرهای مستقل پژوهش (تعهد، پیوستگی، درگیر بودن و باور) بر متغیر وابسته گرایش به مصرف مواد مخدر در بین دانش‌آموزان را نشان می‌دهد.

جدول (۵) اثرات مستقیم، غیرمستقیم و کل متغیرهای مستقل بر گرایش به مصرف مواد مخدر

متغیرها	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	اثر کل
تعهد	-۰/۴۳۷	-۰/۰۱۷	۰/۴۵۴
پیوستگی	-۰/۲۸۹	-۰/۰۵۶	۰/۳۴۵
درگیر بودن	-۰/۲۴۳	-۰/۰۳۸	۰/۲۸۱
باور	-۰/۲۱۹	-	۰/۲۱۹

همان‌طور که از جدول فوق نمایان است، متغیر «تعهد» با اثر مستقیم ۰/۴۳۷-، بیش‌ترین تأثیر را بر میزان گرایش دانش‌آموزان به مصرف مواد مخدر داشته است و قوی‌ترین متغیر پیش‌بینی‌کننده میزان گرایش دانش‌آموزان به مصرف مواد مخدر بوده است. متغیرهای «پیوستگی»، «درگیر بودن» و «باور» هم به ترتیب در رده‌های بعدی با میزان تأثیرگذاری ۰/۲۸۹-، ۰/۲۴۳- و ۰/۲۱۹- قرار گرفته‌اند. در مورد اثرات غیرمستقیم هم می‌توان گفت که متغیر «پیوستگی» با دارا بودن ضریب تأثیر ۰/۰۵۶-، دارای بیش‌ترین میزان تأثیرگذاری بوده است. بعد از آن، متغیرهای «درگیر

بودن» با میزان اثر ۰/۳۸- و متغیر «تعهد» با میزان اثر ۰/۱۷ قرار دارند. با این حال، متغیر «باور» تأثیر غیرمستقیمی بر میزان گرایش به مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان نداشته است.

به‌طورکلی و با در نظر گرفتن اثرات کل، می‌توان گفت که متغیر «تعهد» با دارا بودن ضریب مسیر ۰/۴۵۴، دارای بیش‌ترین و قوی‌ترین تأثیر بر میزان گرایش به مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان بوده است. پس از این متغیر، متغیر «پیوستگی» قرار دارد که با ضریب مسیر ۰/۳۴۵، بر میزان گرایش به مصرف مواد مخدر دانش‌آموزان تأثیر گذاشته است. متغیرهای «درگیر بودن» با ضریب مسیر ۰/۲۸۱ و متغیر «باور» با ضریب مسیر ۰/۲۱۹، در رتبه‌های بعدی تأثیرگذاری بر میزان گرایش دانش‌آموزان به مصرف مواد مخدر قرار داشته‌اند.

بحث

در این تحقیق، بر مبنای یافته‌های پژوهش، متغیر «تعهد» با ضریب مسیر ۰/۴۵۴، بیش‌ترین قدرت پیش‌بینی‌کنندگی میزان گرایش دانش‌آموزان دبیرستانی به مصرف مواد مخدر را داشته است. متغیرهای «پیوستگی»، «درگیر بودن» و «باور» هم به ترتیب با ضریب مسیرهای ۰/۳۴۵، ۰/۲۸۱ و ۰/۲۱۹ در رده‌های بعدی تأثیرگذاری قرار داشته‌اند. در بررسی فرضیات پژوهش می‌توان به این نتیجه‌گیری رسید که هر چهار فرضیه پژوهش مورد تأیید واقع می‌شوند. بر این اساس، متغیرهای «تعهد»، «درگیر بودن»، «باور» و «پیوستگی» با میزان گرایش به مصرف مواد مخدر در میان دانش‌آموزان دبیرستانی شهر مریوان رابطه معکوسی دارند و بر آن تأثیر معکوسی می‌گذارند. بدین ترتیب که هر چه میزان تعهد، درگیر بودن، پیوستگی و باور در میان دانش‌آموزان بیشتر باشد،

می‌توان انتظار داشت که میزان گرایش آنان به مصرف مواد مخدر هم در سطح پایین‌تری باشد. به‌طور کلی، ۷۸/۲٪ دانش‌آموزان گرایش ضعیف، ۱۶/۶٪ گرایش متوسط و ۵/۲٪ گرایش قوی نسبت به مصرف مواد مخدر داشته‌اند.

یافته‌های پژوهش حاضر در راستای نتایج پژوهش‌های تجربی پیشین قرار دارد. مطالعات عبدالکریم و همکاران، ۲۰۰۵؛ لی و همکاران، ۲۰۰۵؛ هیرشی، ۱۹۶۹؛ تومپسون، ۱۹۸۲؛ جنکینز، ۱۹۹۷؛ کونس، ۲۰۰۳؛ جزایری و همکاران، ۱۳۸۲؛ میرکمالی و همکاران، ۱۳۸۷؛ علیوردی‌نیا و همکاران، ۱۳۸۷؛ ریاحی و همکاران، ۱۳۸۸ از جمله نمونه‌هایی هستند که با همه یافته‌های پژوهش حاضر و یا برخی از یافته‌های آن (برخی از متغیرهایی که بین این پژوهش‌ها و پژوهش حاضر مشترک بوده‌اند) همخوانی دارند. همچنین یافته‌های پژوهش حاضر، بنیادها و فرضیات اساسی نظریه پیوند اجتماعی هیرشی را تأیید می‌کنند. بدین ترتیب که مؤلفه‌های «تعهد»، «پیوستگی»، «باور» و «درگیر بودن» روی بزهکاری و انحراف (گرایش به مصرف مواد مخدر در پژوهش حاضر) تأثیر گذاشته و با آن رابطه معکوس دارند. به عبارت دیگر، اعتماد فرد به نظام هنجارهای اجتماعی و باور به ضرورت وجود قوانین، احتمال نقض این هنجارها را کاهش می‌دهد. تحقیقات تجربی همچون علیوردی‌نیا (۱۳۸۷)، آدرم و نیک‌منش (۱۳۹۰) نیز مؤید این امر است، در واقع، سطوح بالای تعهد، پیوستگی، درگیر بودن و باور سبب کاهش میزان گرایش به بزهکاری، گرایش به مصرف مواد مخدر می‌گردد. زیرا این سازه‌ها بر رابطه عاطفی فرد نسبت به دیگران و جامعه تأکید دارند و هرچه این رابطه قوی‌تر باشد، آن فرد هنجارهای اجتماعی مقبول آن گروه‌ها را بیشتر می‌پذیرد و باور می‌کند. حال اگر این گروه مرجع اجتماعی به دنبال ترویج تفکرات مثبت باشد، که منظور از آن همنوایی با ارزشهای جامعه بزرگتر و در این مورد خاص

ایران اسلامی است، قاعدتاً فرد در مسیر بهتری قرار می‌گیرد. اما این احتمال وجود دارد که فرد برای آن دسته از هنجارهای گروه همسالان خود ارزش بیشتری قائل شود که او را بیشتر به سوی رفتارهای انحرافی از جمله سوء مصرف مواد مخدر سوق می‌دهند. بنابراین باید به دنبال آن بود که رابطه و پیوستگی فرد به سوی گروه‌های مرجع که کژکارکرد کمتری دارند مانند خانواده و اجتماعات مذهبی سوق داده شود تا فرد از حمایت‌های اجتماعی مثبت برخوردار شود.

- احمدی، ح.، خواجه‌نوری، ب. و موسوی، س. م. (۱۳۸۸). عوامل مرتبط با بزهکاری دانش‌آموزان دبیرستانی. *رفاه اجتماعی*، ۹(۳۳)، ۲۲-۱۰۵.
- اکبری، ع.، محمودی، ا. و جعفری هرنندی، ر. (۱۳۹۳). بررسی و مقایسه خود کارآمدی با گرایش به مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان تک‌والد و عادی شهرستان شهرکرد. *فصلنامه دانش انتظامی چهارمحال و بختیاری*، ۲(۵)، ۲۳-۳۴.
- اصلی‌نژاد، م. ع.، عالمی، ع. و چمنزاری، ح. (۱۳۸۳). بررسی ارتباط سوء مصرف مواد با وضعیت تحصیلی و خانوادگی دانش‌آموزان دبیرستانهای شهر گناباد - سال ۱۳۸۲. *خلاصه مقالات سومین همایش سراسری اعتیاد*، ۹-۷ بهمن، یزد.
- جام جم آنلاین (اسفند ۱۳۹۳). آخرین آمار از وضعیت سوء مصرف مواد مخدر در ایران». دسترسی در ۲۵ اردیبهشت ۱۳۹۶، در: <http://jjo.ir/yZHZYt>.
- جزایری، ع. ر.، رفیعی، ح. و نظری، م. ع. (۱۳۸۲). نگرش دانش‌آموزان مقطع راهنمایی شهر تهران درباره اعتیاد. *رفاه اجتماعی*، ۲(۷)، ۲۳۰-۲۱۷.
- رحیمی موقر، آ. و سهیمی ایزدیان، ا. (۱۳۸۴). وضعیت مصرف مواد در دانش‌آموزان کشور. *رفاه اجتماعی*، ۵(۱۹)، ۳۰-۹.
- ریاحی، م. ا.، غلیوردی‌نیا، ا. و سلیمانی بشلی، م. ر. (۱۳۸۸). نگرش دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه قائم‌شهر نسبت به مصرف سیگار. *مجله تخصصی اپیدمیولوژی ایران*، ۵(۳)، ۵۴-۴۴.
- ستاد مبارزه با مواد مخدر (۱۳۹۰). طرح شیوع‌شناسی مصرف مواد مخدر. تهران: ستاد مبارزه با مواد مخدر کشور.
- صدیق سروستانی، ر. ا. (۱۳۸۲). بررسی وضع موجود سوء مصرف مواد مخدر در بین دانش‌آموزان کل کشور. تهران: وزارت آموزش و پرورش، معاونت تربیت بدنی و تندرستی.
- غلیوردی‌نیا، ا. (۱۳۸۵). مطالعه جامعه‌شناختی اعتیاد به مواد مخدر در ایران. *رفاه اجتماعی*، ۲۰(۲۱۲-۱۹۳).
- غلیوردی‌نیا، ا.، ریاحی، م. ا. و سلیمانی بشلی، م. ر. (۱۳۸۷). تبیین جامعه‌شناختی گرایش به مصرف سیگار. *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی*، ۱۶(۶۱)، ۱۸۸-۱۶۱.
- غلیوردی‌نیا، ا.، شارخ‌پور، م. و ورمزیار، م. (۱۳۸۷). سرمایه اجتماعی خانواده و بزهکاری. *پژوهش زنان*، ۶(۲)، ۱۳۲-۱۰۷.
- کلانتری، خ. (۱۳۹۱). *پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی - اقتصادی با استفاده از نرم‌افزار SPSS*. تهران: فرهنگ صبا.
- محسنی تبریزی، ع. ر. و صفری شالی، ر. (۱۳۸۵). بررسی زمینه‌های بزهکاری و تخریب اموال عمومی توسط نوجوانان: مطالعه موردی بر نوجوانان استان قزوین. *فصلنامه تخصصی جامعه‌شناسی*، ۲(۳)، ۴۲-۱.

- مشکانی، م. ر. و مشکانی، ز. س. (۱۳۸۱). سنجش تأثیر عوامل درونی و بیرونی خانواده بر بزهکاری نوجوانان: آزمون تجربی نظریه ترکیبی کنترل اجتماعی و پیوند افتراقی. *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۲، ۳-۲۵.
- ممتاز، ف. (۱۳۸۶). *انحرافات اجتماعی*. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- میرکمالی، س. م.، خورشیدی، ع. و سلمانی قهبازی، ا. (۱۳۸۷). عوامل مؤثر بر گرایش دانش‌آموزان دوره پیش‌دانشگاهی به مواد مخدر از دیدگاه آنان، مجریان قانون و متخصصان تعلیم و تربیت. *پژوهش در نظامهای آموزشی*، ۲(۴)، ۳۳-۱۹.
- نجفی، ک.، خلخالی، م. ر.، نظیفی، ف.، فرهی، ح.، فقیرپور، م. و آوخ، ف. (۱۳۸۳). بررسی شیوع مصرف مواد در دانش‌آموزان دبیرستانی شهر رشت در سال ۸۳-۱۳۸۲. *خلاصه مقالات سومین همایش سراسری اعتیاد*، ۷-۹ بهمن، یزد.
- Abdulkarim, A. A., Mokuolu, O. A. & Adeniyi, A. (2005). Drug use among adolescents in Ilorin. Nigeria, *Tropical Doctor*, 35, 225-228.
- Boogar, I. R., Tabatabaee, S. M., & Tosi, J. (2014). Attitude to substance abuse: do personality and socio-demographic factors matter?. *International journal of high risk behaviors & addiction*, 3(3):e16712.
- Brooks-Russell, A., Farhat, T., Haynie, D. & Simons-Morton, B. (2013). Trends in Substance Use Among 6th- to 10th-Grade Students From 1998 to 2010: Findings From a National Probability Study. *The Journal of Early Adolescence*, 34(5), 667-680.
- Drapela, L. (2006). Investigation the Effects of Family, Peer and School Domains on Post dropout Drug Use. *Youth & Society*, 37(3), 316-347.
- Hansen, B. W. (1999). Prevention Programs, What are The Critical Actors that Spell Success. *NIDA National Conference on Drug Abuse Prevention Research Plenary*, Session 3. September 19-20, 1996 Marriot at Metro Cente Washington, D.C.
- Hibell, B., Andersson, B., Ahlstrom, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A. & Morgan, M. (2000). The 1999 ESPAD Report: *Alcohol and other drug use among students in 30 European countries*. The Swedish council for information on alcohol and other drugs (CAN) and the Pompidou Group at the Council of Europe, Stockholm, Sweden.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Javetz, R. & Shuval, J. (1984). Drug Use among High School Students in Israel, A Syndrome of Social Vulnerability. *Youth & Society*, 16(2), 171-194.

- Khajehdaluae, M., Zavar, A., Alidoust, M. & Pourandi, R. (2013). The relation of self-esteem and illegal drug usage in high school students. ***Ira-nian Red Crescent Medical Journal***, 15(11):e7682
- Khajehdaluae, M., Zavar, A., Alidoust, M. & Pourandi, R. (2013). ***Self-Esteem and Illegal Drug Use in High School Students***, 15(11): e7682.
- Kulis, S., Marsigila, F. F. & Hecht, M. L. (2002). Gender Labels and Gender Identity as Predictors of Drug Use among Ethnically Diverse Middle School Students. ***Youth & Society***, 33(3), 442-475.
- Lee, L. K., Paul, C. Y. C., Kam, C. W. & Jagmohni, K. (2005). Smoking among Secondary School Students in Negeri Sembilan, Malaysia. ***Asia-Pacific Journal of Public Health***, 17(2), 130-136.
- Oesterle, S. et al. (2012). A Cross-National Comparison of Risk and Protective Factors for Adolescent Drug Use and Delinquency in the United States and the Netherlands. ***Journal of Drug Issues***, 42(4), 337-357.
- Purehsan, S., Falsafinejad, M., Delavar, A., Farokhi, N. & Borjali, A. (2016). Metacognitive Beliefs and Students' Tendency toward Drug Abuse and Cross-level Effect of School-Bounding. ***Practice in Clinical Psychology***, 4(1), 33-42.
- Serajzadeh, S. H. & Akbari, Y. (2014). Factors influencing Attitudes toward Drug Use among College Students (Case of Study: College Students University of Kharazmi). ***IAU International Journal of Social Sciences***, 4(4), 55-62.
- Sharpe, M. E., Jackson, M. S. & Harrison, M. (2007). Devising Effective Responses to Increased Alcohol and Drug Usage among Students. ***The Police Journal***, 80(4), 319-331.
- Terry-McElrath, Y. M., O'Malley, P. M. & Johnston, L. D. (2009). Reasons for Drug Use among American Youth by Consumption Level, Gender, and Race/ Ethnicity: 1976-2005. ***Journal of Drug Issues***, 39(3), 677-714.
- White, V. & Hayman, J. (2004). Australian secondary students' use of over-the-counter and substance in 2002. National Drug Strategy Monograph Series, No. 56, Canberra, ***Australian Government Department of Health and Ageing***.
- Yusoff, F. et al. (2014). Illicit Drug Use Among School-Going Adolescents in Malaysia. ***Asia-Pacific Journal of Public Health***, 26(55), 1005-1075.